

В арсеналі архаїчних засобів можливих для застосування в українських перекладах представлена досить широко лексика різного походження: граматичні варіанти дієслова бути: я есмь, ти еси, вони суть, що використовуються у поетичній урочистій мові; стилістично забарвені: йняти, ректи, одкрию; давні форми на -іте: бережіте, скажіте, принесіте, возложіте; скорочені форми дієслів: колахать, знать.; інші групи архаїчної лексики: глаголити, возвістити.. Така лексика потенційно могла б відтворювати архаїчні елементи оригіналу, але перекладач повинен обережно вживати архаїзуючу лексику зважаючи на її старослов'янські конотації та часте використання в іронії.

Архаїзуючі дієслова є експресивно насиченими архаїчними елементами творів і при перекладі часто зазнають втрат їх стилістичного експресивного забарвлення та часової семантики, яка є невід'ємним засобом прояву їх емпатичної функції. Найбільш ефективними, водночас найбільш рідкісними є випадки коли при перекладі зберігається архаїчна прикмета, хоча втрачається семантичне значення слова. Таким випадкам відповідає прийом цілісного перетворення та відтворення архаїчної семантики при використанні незвичного архаїчного порядку слів.

Випадком втрати архаїчної семантики та збереження у перекладі експресивного елемента, що є менш ефективними ніж попередні відповідають трансформації: знаходження функціонального відповідника, цілісного перетворення, антонімічного перекладу, компенсації, смислового розвитку. Такими ж за оцінкою ефективності є випадки вилучення архаїзації, коли зберігається експресивний елемент.

Повна втрата при стилістичному послабленні експресивної функції при перекладі архаїзуючих дієслів є найменш ефективним способом їх перекладу, хоча слід зауважити, що повна втрата архаїчного елемента є іноді конструктивним елементом перекладу.

1. *Вальтер Скотт*. Квентін Дорвард. – К: “Дитвидав” ЦК ЛКСМУ 1937, 132ст. 2. *Вальтер Скотт*. Талісман. Переклад Н.Ткаченко-Ходкевич, Харків: Рух. 1930. 183ст. 3. *Дуди к П. С.* Стилістика української мови: Навчальний посібник. –К: “Академія” 2005, 386с. 4. *Кравець Л.В.* Стилістика української мови. Практикум.- К: «Вища школа» 2004 , 200ст. 5. *Волт Уйтмен*. Листя трави. – К.: Дніпро, 1969. 196ст. 6. *Вальтер Скотт*. Квентин Дорвард.-М.: Правда. 1990, 477ст. 7. *Walt Whitman*. The Complete Poems. – L. Penguin Classics, 1986, 892ст. 8. <http://tismn.10.txt>. *Walter Scott*. The Talisman. 9. <http://arthurwendo.com/arthurs/scott/durwrd10.html>. *Walter Scott*. Quentin Durward.

Лобода Ю.А., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ ТА ОЦІННИХ КОНОТАЦІЙ МЕТАФОРИ У ПЕРЕКЛАДІ ПРОМОВ БАРАКА ТА МІШЕЛЬ ОБАМІ

У даній статті здійснено перекладознавчий аналіз одного з найуживаніших образотворчих засобів посилення експресивного змісту повідомлення у промовах сучасних ан-

гломовних політичних діячів – метафори; розглянуто приклади семантичної організації простору повідомлення в усному політичному дискурсі та засоби відтворення емоційного заряду текстів промов мовою перекладу.

Ключові слова: експресія, метафоричний образ, оцінні конотації, переклад метафори, політичний дискурс, риторичне моделювання тексту.

В данной статье осуществлен переводческий анализ одного из наиболее часто употребляемых выразительных средств усиления экспрессивного смысла сообщения в речах современных англоязычных политических деятелей – метафоры; рассматриваются примеры семантической организации пространства сообщения в усном политическом дискурсе и способы передачи экспрессивного заряда текстов речей на языке перевода.

Ключевые слова: экспрессия, метафорический образ, оценочные коннотации, перевод метафоры, политический дискурс, риторическое моделирование текста.

The article deals with translation analysis of metaphor, which is one the most frequently used author's imagery in contemporary English political discourse. We have taken up examples of message semantic organisation; ways of conveying the emotional charge both in source and target languages have been examined.

Key words: expressive function of language, metaphoric character, evaluative connotations, translation of metaphor, political discourse and rhetorical modeling.

За останні десятиріччя вузьколексикологічний погляд на метафору як на використання слів одного класу предметів або явищ для номінації явищ іншого класу змінився у лінгвістиці вивченням світу образів, відображених у плані змісту метафори і способів їх репрезентації. У сучасній когнітивістиці (Дж. Лакофф, М.Джонсон; А.М.Баранов, Ю.М.Караулов, О.С.Кубрякова, Г.Н.Яворська) метафора розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування, оцінки, пояснення світу. У своїх студіях ці та інші дослідники наголошують, що метафора відображає національну, соціальну й індивідуальну самосвідомість, формує ставлення людини до світу. Образи, що лежать в основі метафор, виникають у межах загальноприйнятої системи цінностей і спираються на традиційні для конкретної етнічної (культурної) спільноти поняття й правила [Charteris-Black, 2004]. Тому пряме перенесення метафор з тексту оригіналу у текст перекладу не завжди можливе; переклад метафори із збереженням рівня експресії тексту оригіналу подекуди викликає істотні труднощі, оскільки вимагає адекватної передачі насамперед асоціативних зв'язків метафори, яка (передача) утруднюється через неспівпадіння концептуальних систем різних мов. У цьому сенсі одне з головних завдань перекладача полягає у відтворенні метафори не лише як елементу тексту оригіналу, а й як компоненту концептуальної системи.

Дослідження риторики англомовних політиків, у першу чергу політичних лідерів Великобританії і США, що проводилися Дж.Лакоффом, М.Джонсоном, Дж. Чартеріс-Блеком та іншими лінгвістами, засвідчили наявність певних уподобань конкретних політиків щодо вибору тієї чи іншої поняттєвої сфери для риторичного моделювання політичної дійсності. Так, у своїх політичних виступах “залізна леді” М.Тетчер і Дж.Картер виявляли схильність до мілітарної метафорики; Дж.Буш-молодший полюбляв кримінальні

образи тощо. Вибір політиком тієї чи іншої сфери-донора є надзвичайно важливим, оскільки саме використані ним ключові метафори “підштовхують” цільову аудиторію до розуміння і оцінки конкретної ситуації. Оскільки емоційний потенціал слова найчастіше розкривається лише у певному контексті, що передає індивідуальний настрій чи світовідчуття [3,с.65], перекладачеві необхідно розглядати засоби експресії у контексті повідомлення.

Одне з чільних місць у сучасному політичному мовленні посідає *метафора війни*, у межах якої явища соціально-політичного буття нації концептуалізуються як *зброя, наступ, атака, арена військових дій* тощо. Так, у своєму виступі в Російській Економічній школі у Москві 7 липня 2009 року Барак Обама, увиразнюючи характер відносин між колишнім СРСР і США використав яскравий метафоричний образ “the ideological trenches of the last century”:

*But you are the last generation born when the world was divided. At that time, the American and Soviet armies were still massed in Europe, trained and ready to fight. The **ideological trenches** of the last century were roughly in place (1).*

*Але ви належите до останнього покоління, що з’явилося на світ у розділеному світі. У той час американські і радянські війська все ще протистояли одне одному в Європі, готові у будь-який момент вступити у бій. **Ідеологічні позиції** минулого століття ще залишалися більш-менш на місці (2).*

Як бачимо, яскравий метафоричний образ “ідеологічних траншей”, що у тексті оригіналу був покликаний засвідчити гостроту ідеологічних суперечностей між двома наддержавами, які існували у минулому столітті і неповною мірою подолані на початку нинішнього, у перекладі невмотивовано “стишений” завдяки використанню семантично нейтрального лексичного відповідника “ідеологічні позиції”. Метафору війни Барак Обама вживає і у своїй Інавгураційній промові для узагальненої характеристики міжнародної політики Сполучених Штатів:

*Our nation is **at war**, against a far-reaching network of violence and hatred (5) – Наша країна перебуває в **стані війни** проти широкої мережі насильства та ненависті (3, с.4).*

*If we could **win a battle of ideas** against the communists, we can stand with the vast majority of Muslims (3) – Якщо нам вдалось **перемогти комуністів у битві ідей**, то ми посперечаємось також із величезною кількістю мусульман (Ю.Л.).*

Проаналізований уривок з промови Барака Обами під час його берлінського візиту засвідчує, що метафора війни виступає ефективним засобом *створення образу ворога*, наявність якого є однією з типологічних особливостей текстів, що кваліфікуються як приналежні до політичного дискурсу. Проведений аналіз свідчить, що широкого розповсюдження останнім часом набули також *метафори природи*. Цікавий приклад відтворення експресивного потенціалу зазначеної метафори спостерігаємо у перекладі заключного пасажу промови Б.Обами у Російській Економічній школі під час його першого візиту до Росії у липні 2009 р.:

*Every country charts its own course. Russia has cut its way through time like a **mighty river** through a canyon, leaving an indelible mark on human history as it goes. As you move this **story** forward, look to the future that can be built if we refuse to be burdened by the old obstacles and old suspicions.*

– Кожна країна торує свій власний шлях. Росія пройшла свій шлях крізь час подібно до **могутньої річки**, що прорізає каньйон, залишивши незгладимий слід в історії людства. Продовжуючи цю **сагу**, дивіться в майбутнє, яке можна побудувати, якщо відмовитися від тягаря старих перешкод і старих підозр (2).

Свій виступ американський президент завершує порівнянням Росії з могутньою рікою, створюючи монументальний образ країни із своїм особливим і величним шляхом у історії. Підсилюючи емоційний заряд, закладений у цьому порівнянні, перекладач вдається до лексичних трансформацій і замінює стилістично нейтральне “story” оригіналу більш урочистим “**сага**”, яке збагачує створений Б.Обамою образ, викликаючи асоціації з монументальними епічними оповідями минулого.

Достатньо часто у політичному дискурсі використовується **метафора погоди і природних катаклізмів**. У метафоричній моделі погоди суспільне буття мислиться як зовнішні обставини, що не залежать від діяльності людини, але істотно впливають на неї. Метафору погоди з метою досягнення емоційного ефекту активно використовує у своїй Інавгураційній промові нинішній президент США Барак Обама. Пор.:

*Yet, every so often the oath is taken amidst **gathering clouds and raging storms** (3) Але бували моменти, коли ця присяга звучала **під захмареним небом, в умовах жасливих бур** (3).*

У даному контексті використані з риторичною метою метафори погоди “gathering clouds” та “raging storms” збережено у повному обсязі з незначними лексичними і структурними трансформаціями: словосполучу “gathering clouds” – “хмари, що збираються” – у тексті перекладу замінено більш ощадливим виразом “під захмареним небом”, словосполучу “raging storms” розширено за рахунок введення допоміжного елементу “в умовах”. Обидва запропоновані у перекладі варіанти зберігають метафоричну образність оригіналу.

Аналогічний приклад спостерігаємо й у промові Барака Обама у Військовій академії у Вест-Пойнті *And we must make it clear to every man, woman and child around the world who lives under the **dark cloud of tyranny***.

*І ми повинні зробити так, щоб наша позиція була зрозумілою для усіх, хто живе під **затмареним небом тиранії** (Ю.Л.).*

У даному випадку вважаємо за доцільне повне збереження метафоричного звороту, що тяжіє до архетипного образу Питьми як уособлення, зокрема, соціального зла і як такий є спільним для багатьох культур. З метою спрощення сприйняття даного повідомлення ми також вдалися до прийому генералізації, замінивши у перекладі займенником “усі” конкретизовану конструкцію “every man, woman and child around the world” у тексті оригіналу.

Яскраві приклади використання метафори погоди спостерігаємо і у заключній, найбільш піднесеній частині Інавгураційної промови Барака Обама. З метою здійснення емоційного впливу на цільову аудиторію промовець використовує метафори, котрі базуються на універсальних архетипах природного циклу, а також холоду:

*America, in the face of our common dangers, in this **winter of our hardship**, let us remember these timeless words. With hope and virtue, let us brave once more the **icy currents**, and endure what **storms** may come. – Америка! Перед лицем загальної загрози в зиму наших **труднощів** давайте задаємо ті безсмертні слова. З надією та достоїнством давайте ще раз **упораємося із крижаними потоками та витримаємо бурі**, які очікують нас [3, р. 4.; 3, с.4].*

Оскільки метафори зими, крижаного холоду, буревію як асоціанти несприятливих суспільних умов актуальні для багатьох культур світу, у тому числі й широко використовуються українською мовною свідомістю для концептуалізації явищ соціальної дійсності, видається цілком виправданим точне відтворення цих експресивних засобів у тексті перекладу без зміни сфери-донора.

При цьому особливу цікавість викликає вжита у наведеному контексті метафора “winter of our hardship”. Вона становить дещо видозмінений варіант метафоричної назви роману відомого американського письменника Джона Ернста Стейнбека (1902-1968) “Зима тривоги нашої” (“The Winter of Our Discontent”, 1961), у якій в сконденсованій формі передано тривожне відчуття соціальної й морально-духовної нестабільності у тогочасній Америці і світі загалом. Завдяки своїй надзвичайній ємності ця метафора була широко розтиражована у американським і світових ЗМІ як узагальнене вираження *соціальної занепокоєності*, а відтак втратила свій індивідуальний характер і перетворилася на *риторичну* метафору, кліше, штамп. З огляду на ці екстралінгвістичні чинники вжита в Інавгураційній промові нового президента США метафора-ремінісценція “winter of our hardship” – будучи доповненою метафорами “brave the icy currents” і “endure what storms may come”, що покликані підкреслити складність внутрішньо- і зовнішньополітичного становища США на початку XXI ст., та емоційно підсилену метонімізовано-персоніфікованим звертанням “America” – “працює” на створення “міфу Барака Обама” як такого лідера, котрий не боїться труднощів і готовий узяти на себе відповідальність за майбутнє країни в один з найскрутніших моментів державної і світової історії.

Аналогічний приклад вживання з персуазивною метою оновлених риторичних метафор спостерігаємо у промові Мішель Обама в Оранджбурзі, штат Південна Кароліна, 20 листопада 2007 року:

*He's running to be the President who <...> fixes up the **Corridors of Shame** all across this country (4).*

У даному випадку М.Обама використовує метафору “Corridors of Shame” як індивідуально-авторський варіант метафори, винесеної свого часу Чарльзом Персі Сноу в назву його знаменитого роману “Коридори влади” (С.Р.Snow. “Corridors of Power”, 1964). Завдяки цьому роману вислів став широко використовуватися як синонім політики, набув риторичного характеру. Відтак, вжита М.Обама метафора “Corridors of Shame” набуває алюзивного характеру, що підсилює її експресивний ефект. З огляду на “присутність” роману Ч.Сноу в українській культурній свідомості і широке використання штампу “коридори влади” в українських ЗМІ (“коли **коридори влади** забруднені, політичний скандал їх прочищає” (7), “**коридори влади** ведуть у лабіринт корупції” (7)), вважаємо доречним у даному випадку відтворення цієї метафори у тексті перекладу без жодних змін, щоб зберегти не лише експресивний заряд тексту оригіналу, але й закладений у ньому алюзивний зміст. Зазначимо, що метафора “Corridors of Shame”, двічі вжита у цій промові М.Обама, набуває концептуального характеру, виступаючи засобом негативної оцінки діяльності попередньої адміністрації і позиціонування Б.Обама як послідовного борця із зловживаннями у політичній сфері:

*Ask yourselves: of all the candidates, <...> who will refuse to tolerate **Corridors of Shame** in this country(4) .*

З метою більш точного відтворення семантичних і оцінних конотацій, питомих для даного тропу в тексті оригіналу пропонуємо у даному випадку для перекладу метафоричної словосполуки “Corridors of Shame” використати поширений в українському масмедійному дискурсі штамп “владні коридори”, а громіздку дієслівну конструкцію “will refuse to tolerate” замінити простим дієслівним присудком із заперечною часткою “не”. Тоді український переклад наведеного уривку з промови М.Обама матиме такий вигляд:

Застайте себе: хто з-поміж усіх кандидатів (на посаду президента – Ю.Л.) не терпить ганьби у владних коридорах цієї країни? (Ю.Л.).

Цікавий приклад використання метафори як засобу переконання знаходимо у тексті промови Мішель Обама у Мілуокі:

*For the first time in my adult lifetime, I am really proud of my country, and not just because Barack has done well, but because I think people are **hungry for change** (4).*

Експресивність у даному випадку досягається завдяки використанню метафоричного у своїй основі виразу “to be hungry for smth.”. Попри те, що наведена словосполука кваліфікується як “генетична”, мовна метафора, вона однаково сприяє створенню емоційного ефекту завдяки актуалізації свого переносного лексичного значення “надзвичайно прагнути чогось”. При перекладі цього контексту у відповідності до лексико-стилістичних норм української мови вважаємо за доцільне заміну цієї словосполуки дієсловом “жадати”, яке за своєю експресивною насиченістю є рівнозначним звороту “to be hungry for”:

*Уперше у своєму дорослому житті я по-справжньому пишаюся Америкою. І не тому, що Барак переміг, а тому, що я вважаю, – нація **жадає** змін* (Ю.Л.).

Спіставляючи метафорику в інавгураційних звертаннях американських президентів другої половини ХХ ст., Дж.Чартеріс-Блек відзначив активне використання у них метафори політики як, зокрема, **подорожі**. Ця традиційна метафора стала джерелом для інтертекстуальних референцій у публічних виступах Барака і Мішель Обама, а також їх прихильників на завершальному етапі президентської кампанії 2008 р. у США.

*I just want to say that whatever happens tomorrow, I have been deeply humbled by this **journey** (5);*

***Barack believes in the greatness of America. He’s seen it in his own life’s journey** (6);*

Таким чином, метафори слугують дієвим засобом переконання. У перекладі при передачі експресивної функції ставиться завдання досягнення експресивного еквівалента, тобто створення в процесі міжмовного спілкування такої ситуації, при якій емоційна реакція відправника тексту перекладач могла б відповідати емоційній реакції отримувача тексту оригіналу. Для цього перекладач вдається до ряду стилістичних модифікацій, перетворень, при яких замість одиниць, що належать до одного стилістичного регістру, використовуються одиниці, що відносяться до іншого.

1. Сагайдачная Е.Н. Экспрессивные средства языка в речи политиков (на материале текстов публичных выступлений В.Путина, Т.Блэра, Дж. Буша): Автореф. диссерт. канд. филол. наук: РГУ.-Ростов-на-Дону 2009. – 22 с. 2. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor. – Basingstoke, 2004.; 3. Нелюбин Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка: [учебное пособие/ Л.Л.Нелюбин. – М.: МОПИ им. Н.К.Крупской, 1990. – 110 с.; 4. <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm>

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. http://kiev.usembassy.gov/files/090707_obama_moscow_ukr.html 2. http://www.barackobama.com/Moscow_speech_090707 3. Інавгураційна промова Барака Обами [<http://grom-bezpeka.org.ua/node/68>] 4. <http://blackwomenforobama.wordpress.com> 5. <http://www.obamaspeeches.com/E-Barack-Obama-Speech-Manassas-Virgina-Last-Rally-2008-Election.htm> 6. Michelle Obama:<http://blackwomenforobama.wordpress.com/2007/11/25/michelle-obama-a-challenge-to-overcome/> 7. www.svoboda.com.ua 41328

Лопачук К.В., студ.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТВОРЕННЯ ГРИ СЛІВ У НІМЕЦЬКОМУ, АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА» М. БУЛГАКОВА

Досліджена гра слів у романі Булгакова «Майстер і Маргарита» у перекладі трьома мовами. Для перекладу українською обидва перекладачі використовували переважно еквіваленти; англійською, як і німецькою – калькування, генералізацію та емоційне підкреслення.

Ключові слова: переклад, гра слів, еквівалент, прийом генералізації, емоційне підкреслення, фразеологізм.

Исследована игра слов в романе Булгакова «Мастер и Маргарита» в переводе на три языка. Для перевода на украинский язык переводчики использовали в основном эквиваленты; на английский и немецкий – кальку, генерализацию и эмоциональное подчеркивание.

Ключевые слова: перевод, игра слов, эквивалент, прием генерализации, эмоциональное подчеркивание, фразеологізм.

We have investigated the wordplay in the novel “The Master and Margarita” by M. Bulgakov in translations into three languages. In the Ukrainian, translators have used substantially equivalents; in translations into English and German translators have used loan translation, generalization and emotional emphasis.

Key words: translation, wordplay, equivalent, generalization, emotional emphasis, phraseology.

Творчість Булгакова відома мільйонам людей. Його книги видаються величезним тиражами по всьому світу. Його життю і творчості присвячені статті та монографії. А от переклади та їхня якість залишаються поза увагою дослідників.

Мета цієї статті – зробити один з перших кроків у заповненні цієї прогалини. Розпочати аналіз перекладів творів М. Булгакова хотілося би з його найвідомішого роману «Майстер і Маргарита».